

development of design education were caused by needs socio-economic, cultural and aesthetic development of society, increasing demand for production of material specialists design profile.

Keywords: *artistic and pedagogical education; art-project activities; professional training; information technology; electronic textbook; computer design technology; design competence.*

Рецензенти

Сисоєва С. О. – д. пед. н., проф., чл.-коресп. НАПН України

Афанась'єв Ю. Л. – д. філ. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 15.01.14

УДК 930.85:008(477)

М. М. Галицька

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

У статті розкрито роль християнізації Русі у становленні писемної та книжної справи; проаналізовано взаємозв'язки освітніх традицій Київської Русі з іншими народами; досліджено розвиток наукових пізнань у межах духовної культури Київської Русі; показано вплив культури Київської Русі на освітні процеси.

Ключові слова: *культурологічні засади; Київська Русь; культура; освіта.*

Вступ. Розвиток сучасної системи освіти в Україні здійснюється на основі осмислення феномену української культури. Самоусвідомлення особистістю власної культурно-національної належності до загальнолюдських форм життя суспільства – одна з найяскравіших ознак її духовності.

Освіта – це невід'ємна частина духовної культури суспільства, єдиного й багатовимірного історико-культурного процесу, що визначає рівень розвитку духовності суспільства й цивілізації. Осмислення культурної спадщини є підґрунтям створення ефективної системи освіти та виникнення плідних педагогічних ідей.

У своєму дослідженні ми звертаємось до доби Київської Русі, оскільки вона була важливою ланкою у формуванні сучасної української держави. Її шедеври і досі вражають світ високістю духу й оригінальністю форм, гуманістичним, філософсько-етичним змістом і пафосом. Саме тому феномен культури Київської Русі, а, зокрема писемності, освіти та науки, є надзвичайно актуальним.

Здобутки Київської Русі в галузі освіти та культури досліджували такі наковці, як: В. Шейко, Т. Гриценко, С. Черепанова та ін. Проблема філософського буття народу Київської Русі висвітлюється у працях С. Бондаря, Т. Целік. Становлення природничих наук описано В. Корнелюком та С. Бондарем. Національну освіту та педагогічну думку доби Київської Русі досліджувала Л. Медвідь.

Метою нашої статті є визначення культурологічних засад розвитку освіти у Київській Русі на основі комплексного аналізу доступних опублікованих джерел та наукової літератури.

Київська Русь – як держава. Існування Київської Русі охоплює період з IX по 40 – рр. XIII ст. У часи

економічного та культурного розквіту давньоруська держава займала територію від Балтики і Північно-Льодовитого океану до Чорного моря, від Волго-Окського межиріччя до Карпат. Етнічну основу держави склали східні слов'яни, що були об'єднані у великі міжплеменні союзи. У давньоруському літописі «Повість минулих літ» вказується, що таких союзів налічувалось чотирнадцять. Політичною формою держави у Київській Русі була ранньофеодальна монархія з елементами феодалізму. Східнослов'янські міжплеменні об'єднання поступово склалися у єдину народність, що була названа «Русь» (Гриценко Т., 2009).

Держава представляла собою історично важливу, контактну територію між Арабським Сходом і Західною Європою, Візантією і Скандинавією. Це зумовило її швидке входження у загальноєвропейську історико-культурну спільність. Вона мала широкі міжнародні зв'язки з Польщею, Чехією, Болгарією, Угорщиною, Грузією, Вірменією, Середньою Азією, Волзькою Болгарією, країнами Західної Європи – такими, як Франція, Англія, Данія, Швеція, Норвегія (Канігін Ю., 2004)

Як стверджує дослідниця Т. Гриценко, після укладення ряду договорів, особливо зміцніли зв'язки з Візантією, а прийняття християнства поєднало Русь із традиціями візантійського православ'я, політичною думкою та культурними досягненнями (Гриценко Т., 2009).

Київська Русь стала своєрідним центром слов'янської культури, яка, у свою чергу, мала на собі вплив культур країн ісламу, Заходу, Закавказзя і Східного Середземномор'я. Вона проіснувала до 40-х рр. XIII ст. і впала під ударами монголо-татарських орд Чингізхана та Батия.

Етапи розвитку освіти доби Київської Русі. Для культури та освіти доби Київської Русі харак-

терний систематичний та поступовий розвиток. А відтак, нами виокремлено такі етапи розвитку освіти, які характеризуються яскравим впливом культурних традицій цього історичного періоду. Розкриємо їх зміст:

– розвиток освіти власне княжої доби. Князі Рюриковичі (Олег, Ольга, Ігор, Святослав) заклали підмурок державної освіти і виховання: до прийняття християнства існували школи грамоти, де дітей навчали писати, читати, рахувати, і ці школи були носіями хліборобської культури, народних вірувань і традицій. Крім здобуття формальних знань, діти знайомилися із суспільними і природними явищами, побутом людей через засоби фольклору (казки, билини, приказки та ін.). Вони усвідомлювали етичний ідеал свого народу: чесність, доброту, працьовитість, гідність. Ці твори були засобом морально-естетичного та патріотичного виховання.

– розвиток освіти в часи розквіту держави. Історичний розвиток вимагав переходу до однієї із світових релігій. Князь Володимир Великий, прийнявши християнство і утвердивши його в якості державної релігії, посприяв рівноправному входженню Русі в коло європейських держав християнського світу, її консолідації і подальшому суспільному і культурному розвитку. Прийняття християнства означало приєднання до високорозвиненої візантійської культури, яка зберегла надбання античного світу і передавала їх усім європейцям, адже саме в Давній Греції та Римі були закладені основи науки, філософії, політики, юриспруденції, естетики, літератури.

Літературні та археологічні джерела засвідчують існування у східних слов'ян писемності ще до прийняття християнства. Болгарський письменник Храбр у праці «О письменах» говорить про два види письма – примітивні піктографічні знаки (риски і зарубки), та грецьке й латинське письмо, що не передавало багатьох слов'янських звуків. Писемність у дохристиянські часи була поширена у зовнішньополітичній, економічній і торгівельній сфері суспільного життя, а також у язичницькому культі.

Вплив християнства. Проникнення християнства на Русь зумовило виникнення у східних слов'ян письма, якого потребувала держава і церква. Це письмо називалось «кирилиця», воно прийшло на Русь разом із писцями і богослужбними книгами із Болгарії. Поступово воно витіснило стару писемність.

Розвиток освіти у Київській Русі будувався на власних традиціях із використанням античного та болгаро-візантійського досвіду шкільного навчання. До того ж прийняття християнства у його східному, православному варіанті сприяло поширенню грамотності, адже на відміну від католицизму богослужіння у православному храмі проводиться рідною мовою. Утворення шкіл і поширення писемності були пов'язані з соціальними та культурними вимогами давньоруського суспільства.

Науковий аналіз літератури (Т. Гриценко, І Крип'якевич, Л. Медвідь, П. Толочко та ін.) пока-

зав, що саме після церковної реформи Володимира Великого виникла потреба у навчанні та вихованні освічених людей. Вони були потрібні не тільки для впровадження нового християнського культу, але й для функціонування органів державного управління та розвитку торгівлі. Тому шкільна освіта за князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого набула державної ваги. Утворилося три типи шкіл: навчальний заклад, що утримувався за рахунок князя, так звана палацова школа підвищеного типу або двірцева школа; приватна школа домашнього навчання, переважно для купецького і ремісничого населення; навчальний заклад, у якому готували священників – школа «книжного вчення» або монастирська школа (Медвідь Л., 2003). В основу змісту освіти було покладено сім вільних мистецтв (наук): граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, астрономію і музику.

Палацові (двірцеві) школи в 11 ст. мали певне міжнародне значення, про що свідчать літописи, латинські хроніки, скандинавські саги тощо. Зокрема, через різні політичні ситуації претенденти на корону європейських монархів здобували освіту і виховувалися при дворі Ярослава.

Школи «книжного вчення» (монастирські школи), як правило, відкривали при монастирях. Протягом XI-XII ст. на території Києва було споруджено Печерський, Видубецький, Михайлівський, Кловський, Кирилівський монастирі та відкрито чимало таких шкіл (17 у Києві, 4 – у Чернігові, 4 – у Переяславі, 5 – Смоленську, 3 – Полоцьку, 3 – Галичі, 5 – Володимирі, 2 – Ростові, 4 – Суздалі, 20 – Новгороді, 10 – у Новгородських землях (Науменко Ф., 1965).

Вивчення наукової літератури дозволило зробити висновок, що у давньоруських школах обов'язковим було навчання основам письма, читання та рахунку. А оскільки література, що надходила з-за кордону, була написана здебільшого грецькою та латинською мовами, то важливого значення надавали вивченню цих мов. Крім того, вивчали музику та спів, розглядаючи їх як одне з «семи вільних мистецтв». Писали на дерев'яних дощечках, вкритих воском, роговою або металевою паличкою, яка називалася стилем.

Найбільш значними культурними центрами на київських землях цього часу стали монастирі. Головну роль серед монастирів відігравала Києво-Печерська обитель, де богословська освіта досягла рівня візантійської духовної патріаршої академії. Культурно-просвітницьку діяльність здійснював Видубицький монастир, побудований у другій половині XI ст. князем Всеволодом Ярославичем. До цих осередків освіти з усіх країв прямували люди, щоб отримати знання. З розвитком освіти Київська Русь ставала однією з найбагатших і найосвіченіших країн Європи.

Поширенню грамотності також сприяла меценатська діяльність київських князів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха. Зазначимо, що у XI ст. важливим елементом ідеології

давньоруського суспільства стала педагогічна думка, хоч як самостійна галузь знань вона ще не існувала. Своєрідність давньоруської педагогічної думки виявляється в її орієнтації на суспільно-корисні цінності. Ідеї патріотизму, єдності руської землі, морального вдосконалення особистості стають основним змістом просвітництва на київських землях. З цього погляду непересічне значення має така пам'ятка давньоруської літератури, як «Поучення» Володимира Мономаха, що містить цілу низку моральних настанов, спрямованих на утвердження гуманістичного світогляду. (Історія української культури, 2001).

У XII ст. поширилася тенденція здобувати освіту за кордоном. Вихідці з Русі вчилися в Константинополі, у монастирській школі на Афоні.

Відзначимо, що у Київській Русі була своєрідна система освіти для сиріт і дітей з відхиленням у розвитку. Існувало дві форми опіки дітей-сиріт: індивідуальна і громадська. Згідно з «Правдою Руською», опікуном сиріт могли бути близькі родичі або вітчим. Документ, який не допускав свавілля та зазіхань з боку опікунів та родичів на сирітську власність і гарантував нормальні умови для виховання сиріт був «Правда Руська» (Історія української культури, 2001). Також було відкрито притулки для знедолених дітей. Насамперед мова йде про малят-підкидьків, матері яких залишилися невідомими. У народі таких дітей називали Богданами, тобто даними Богом. Для них община створювала притулок, який називали «божедомок». На дітей – калік світська і духовна влада не тільки звертали увагу, а й прагнули їм допомогти. Зокрема, київський князь Володимир Святославич у 996 р. зобов'язав виділити кошти для організації притулків і богаділень з десятої частини прибутків, які надходили від різних суспільних і торговельних організацій (Медвідь Л., 2003).

Культурний вплив Візантії. Завдяки культурним зв'язкам з Візантією, на Русі стають популярними такі галузі знань, як філософія, діалектика, граматики. Твори Платона, Аристотеля, Сократа, Епікура стають основними джерелами формування давньоруської філософської думки. Запровадження християнства мало істотне значення для розвитку тогочасної філософської думки. У межах киеворуської культури складався притаманний українській духовній традиції тип мислення, що не схильний до абстрактного філософського теоретизування. Саме тому у киеворуській культурі виробилося розуміння філософії і філософа. Саме в епоху Київської держави закладалися підвалини філософського мислення, відбувалися засвоєння та творча переробка елементів візантійської та східної філософських культур. Саме на цій основі формувалися елементи духовної культури Русі, зростало уявлення про людину та її гармонію з навколишнім світом. Київські книжники пропагували мир між народами, обстоюючи ідею спільності людства, рівності народів, духовного вдосконалення людства (Шейко В., 2009).

Вивчення наукової літератури дозволило зробити висновок, що вища освіта у Київській Русі пов'язувалася з філософією і риторикою. Центрами освіти були міста Київ, Новгород, Полоцьк, Чернігів, Галич та Володимир-Суздальський. Освітнім центром у Києві був собор Святої Софії. Тут складено літописний звід 1037 р., написано і виголошено «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, сформовано основи першого збірника законів Київської Русі «Руська Правда», створено «Ізборник» Святослава 1076 р., написано у 1056–1057 рр. відоме «Остромирове євангеліє». Тут містилася книгозбірня Ярослава Мудрого, переписувалися книги.

Освічені люди Київської Русі володіли також географічними знаннями. Наприклад, у Початковому літописі перелічено всі слов'янські племена Східної Європи і географічне місце їх проживання. Названо ріки Дунай, Дніпро, Дністер, Двіна, Буг, Десна, Сула, Прип'ять, Волга, Ока, Шексна та озера Ільмень, Нево, Біле. Детально описаний шлях «із варяг у греки». Розвитку географічних знань сприяли переклади таких іноземних географічних праць, як «Хроніка» Георгія Амартола, хронограф Іоанна Малали, «Космографія» Козьми Індикоплова та ін. Чимало географічних знань містила і паломницька література.

У Київській Русі був досить високий рівень медичних знань, якими володіли народні цілителі – волхви, знахарі, віщуні.

Література Київської Русі. Поява літератури у Київській Русі було важливим явищем культурного життя. Її виникнення та розвиток пов'язані з соціально-економічними та культурними успіхами, поширенням писемності в усіх сферах суспільного життя. Підґрунтям давньоруської оригінальної літератури була усна народна творчість, яка існувала у східних слов'ян ще до виникнення писемності. Це – обрядові пісні, перекази, заклинання, замовляння, епічні та ліричні пісні, пісні-билини, що частково дійшли до нас у переробках та трансформаціях. (Шейко В., 2009)

З прийняттям християнства з'являється красне письменство, у якому взаємодіють церковно-слов'янська і давньоруська мови, сакральний і світський писемні стилі. Усна народна творчість зберігала події багатовікової дописемної історії. Фольклорні джерела використовувалися при написанні літописів. З виникненням писемності почалося записування історичних фактів у хронологічному порядку. З'явився новий вид історичної літератури – літописання.

Яскравою пам'яткою давньоруського літописання є «Повість минулих літ» (кінець XI – початок XII ст.), створена ченцем Печерського монастиря Нестором. Це історико-художній твір, що розповідає про виникнення держави Київська Русь, про ратні подвиги русичів, про народні заворушення та княжі міжусобиці. Увесь літопис просякнутий закликком до єднання князів у боротьбі проти зовнішніх ворогів, засудженням чвар. Цей літопис увібрив у себе весь досвід історичних знань, нагро-

мадження на Русі в попередню епоху, а також досягнення європейської історичної думки, традиції візантійської християнської культури. Відомі три редакції «Повісті минулих літ». Перша до нас не дійшла, друга читається у складі Лаврентіївського літопису, а третя – у складі Іпатіївського літопису (Шейко В., 2009).

В XI–XII ст. Київська Русь переживала період бурхливого розвитку. У цей час були створені пам'ятки агіографічної (жанр християнської літератури, в якому описується життя святих та аскетів, а також наукова дисципліна, що вивчає історію написання житій), філософсько-публіцистичної та художньої оригінальної літератури. Це – «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, «Послання» Климента Смолятича, твори Кирила Туровського, «Повчання» Володимира Мономаха, «Києво-Печерський патерик» та інші.

Найвидатнішою пам'яткою давньоруської літератури вважається «Слово о полку Ігоревім» (1185 – 1187 рр.), у якому відбиті патріотичні ідеали і поетична культура Київської Русі.

Відзначимо, що у Європі Київ мав славу освітнього центру, куди приїжджали на навчання іноземці, серед яких були і престолонаслідники. Представники влади в Київській Русі були освіченими людьми, князі володіли кількома мовами.

Висновок. Отже, у період Київської Русі культура та освіта досягли високого рівня і могли конкурувати з Візантією та багатьма країнами Європи. Науковий аналіз літератури дозволив зробити висновок, що освіті доби Київської Русі притаманні такі риси:

- культурологічність;
- відкритість до світу (активне вбирання, заповнення та використання набутих та знань інших народів);
- окрім церковного освітнього середовища, яке домінувало, характерним є компонент світської освіти;
- останнє, і, на нашу думку, найважливіше – чітко простежується Європейська орієнтація та наслідування християнських цінностей.

Література

1. **Асєєв Ю. С.** Джерела. Мистецтво Київської Русі / Ю. С. Асєєв. – К.: Мистецтво, 1980. – 214 с.
2. **Давня історія України.** У 3-х томах / За ред. П.П. Толочко. – К.: Інститут археології НАН України, 2000 – 695 с.
3. **Ісаєвич Я.** Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич – Львів, 2002. – 412 с.
4. **Історія української культури:** У 5-ти томах. – Історія культури давнього населення України / За ред. Б. Є. Патона. – К.: Наукова думка, 2001. – Т.1. – 1134 с.
5. **Історія світової та української культури:** Підручник для вищ.закл.освіти / В. А. Гречанко, І. В. Чорний, В. А. Кушнерук, В. А. Режко. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 464 с.
6. **Історія української літератури.** У восьми томах. – К.: Наукова думка, 1967. – 400 с.
7. **Канігін Ю. М.** Віхи священної історії. Русь-Україна / Ю.М. Канігін – К.: А.С.К., 2004. – 416 с.
8. **Костюк О. Г., Федорук О. К., Мосаковський С.** Українське барокко та європейський контекст / О. Г. Костюк, О. К. Федорук, С. Мосаковський та ін. – К.: Наукова думка, 1991. – 460 с.
9. **Крип'якевич І.** Історія української культури / І. Крип'якевич. – К.: Либідь, 1994. – 656 с.
10. **Культурологія.** Навчальний посібник / За ред. Т. Б. Гриценко. – К.: Центр учбової літератури, 2009 – 392 с.
11. **Медвідь Л. А.** Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навчальний посібник / Л. А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – 335 с.
12. **Мельничук Т. Ф.** Виховання патріотизму та національного імунітету для збереження культурної спадщини українського народу / М. Ф. Мельничук // Збірник наукових праць «Педагогічний процес: теорія і практика» / гол. ред. Сисоєва С. О. – Київ: Видавництво ВП «Едельвейс», 2014. – Випуск 2. – С. 23-28.
13. **Мишанич О. В.** Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість / О.В. Мишанич. – К., 1980. – 343 с.
14. **Науменко Ф. І.** Школа Київської Русі / Ф.І. Науменко. – Львів, 1965. – 123 с.
15. **Семчишин М.** Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу / М. Семчишин. – Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1985. – 567 с.
16. **Терських Л. А.** Просвещение на востоке Украины (в к. XIX – н. XX вв.) // Гуманізація навчально-виховного процесу у вищій школі: Збірник наукових праць. Вип. X / За заг. ред. Г. І. Легенького та В. І. Сипченка. – Слов'янськ: Видавничий центр СДП, 2000. – С. 34-38.
17. **Толочко П.** Київська Русь / П. Толочко. – К.: Абрикос, 1996. – 360 с.
18. **Шейко В. М., Білоцерківський В. Я.** Історія української культури: навчальний посібник / В. М. Шейко, В. Я. Білоцерківський. – К., 2009. – 413 с.

References

1. **Asieiev Yu. S.** (1980) Sources. Art of Kyivan Rus, 214 p (in Ukrainian).
2. **The ancient history of Ukraine.** In 3 volumes (2000) / Za red. P. P. Tolochko, 695 p. (in Ukrainian).
3. **Isaievych Ya.** (2002) Ukrainian publishing: origins, development, problems, 412 p. (in Ukrainian).

4. **The history of Ukrainian culture:** In 5 volumes. (2001) The cultural history of the ancient population of Ukraine / Za red. B. Ye. Patona, V.1, 1134 p. (in Ukrainian).
5. **History of World and Ukrainian Culture** (2002) / V. A. Hrechanko, I. V. Chorny, V. A. Kushneruk, V. A. Rezhko, 464 p. (in Ukrainian).
6. **The history of Ukrainian literature.** Eight volumes. (1967), 400 p. (in Ukrainian)
7. **Kanihin Yu. M.** (2004) Milestones sacred history. Rus-Ukraine, 416 p. (in Ukrainian).
8. **Kostiuk O. H., Fedoruk O. K., Mosakovskiy S.** (1991) Ukrainian Baroque and the European Context, 460 p. (in Ukrainian)
9. **Krypiakevych I.** (1994) The history of Ukrainian culture, 656 p. (in Ukrainian)
10. **Cultural Studies.** Textbook (2009) / Za red. T.B. Hrytsenko, 392 p. (in Ukrainian)
11. **Medvid L. A.** (2003) History of National Education and Educational Thoughts in Ukraine: Textbook, 335 p. (in Ukrainian)
12. **Melnychuk T. F.** (2014) Education patriotism and national immunity for the preservation of cultural heritage of the Ukrainian people // Scientific Papers "Teaching Process: Theory and Practice" Vol.2 / hol. red. Sysoieva S. O., P. 23-28. (in Ukrainian)
13. **Semchyshyn M.** (1985) A Thousand Years of Ukrainian culture. Historical overview of the cultural process, 567 p. (in Ukrainian)
14. **Terskykh L. A.** (2000) Enlightenment in the eastern of Ukraine (for 19 – the 20 twentieth century). Humanization of educational process in higher education: Scientific Papers. Vol. X / Za zah. red. H.I.Lehenkoho ta V.I.Sypchenka, P. 34- 38. (in Russian)
15. **Tolochko P.** (1996) Kievan Rus, 360 p. (in Ukrainian)
16. **Sheiko V. M., Bilotserkiivskiy V. Ya.** (2009) The history of Ukrainian culture: Textbook, 413 p. (in Ukrainian)

М. М. Галицкая

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В КИЕВСКОЙ РУСИ

В статье раскрыта роль христианизации Руси в становлении письменной и книжной дела; проанализированы взаимосвязи образовательных традиций Киевской Руси с другими народами; исследовано развитие научных знаний в рамках духовной культуры Киевской Руси; показано влияние культуры Киевской Руси на образовательные процессы.

Ключевые слова: культурологические основы; Киевская Русь; культура; образование.

M. Halytska

CULTUROLOGICAL PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF EDUCATION IN KIEVAN RUS

The article refer to Kievan Rus, since it was an important link in the formation of modern Ukrainian state. Kievan Rus IX covers the period from 40-ies XIII. The state was an historically important, the contact area between the Arab East and Western Europe, Byzantium and Scandinavia. This led to its rapid entry into the European historical and cultural community.

Kievan Rus was a kind of center of Slavic culture. Literary and archaeological sources confirm the existence of the Eastern Slavs writing prior to the adoption of Christianity. The penetration of Christianity in Russia resulted in the emergence of the Eastern Slavs writing, which required state and church. This script was called "Cyrillic".

Development of Education in Kievan Rus was based on their own traditions and using ancient Bulgarian-Byzantine school experience. In addition, the adoption of Christianity in its Eastern Orthodox variant facilitated the spread of literacy, as opposed to Catholic worship in the Orthodox church held their own language.

The establishment of schools and distributing literature were associated with social and cultural requirements of the ancient society.

Through cultural ties with Byzantium, in Rus are becoming popular such disciplines, as philosophy, dialectic, grammar.

The article stated that the methodological aspects of understanding the role of culture lies in creating an effective education system in the event of fruitful pedagogical ideas

Thus, during the Kyivan Rus culture and education reached a high level and could compete with Byzantium and many European countries. The author concludes that the formation of Kievan Rus has the following features:

- cultural principles;
- openness to the world (active absorbing, loans and advances and the use of the knowledge of other nations);
- despite the dominant church educational environment characterized by a secular education component;
- finally and the most importantly in our opinion - clearly seen European orientation and attachment to Christian values.

Keywords: education; cultural principles; culture; Kievan Rus.

Рецензенти

Сисоєва С. О. – д. пед. наук, проф.

Чобітько М. Г. – д. пед. наук., проф.

Стаття надійшла до редакції 12.06.14